

Språk och nationalism

Den föreställda gemenskapen

Historikern **Benedict Anderson** skrev sina reflexioner kring nationalism redan innan nittio-talet ritade om Europas karta. Men de har sedan visat sig oundgängliga i analysen.

Anderson ser nationalismen främst som en människas sätt att föreställa sig sitt liv, inte som ett politiskt handlingsprogram. Han talar helst om många *nationalismer*, historiskt olika sätt att bygga upp och föreställa sig det nationella livet.

Han fräschar även upp debatten genom att ta den utomeuropeiska koloniala verkligheten till utgångspunkt – inte enbart Europa, vilket annars är vanligt.

Den okända soldaten, den okända pacifisten

Benedict Anderson funderar över världens otaliga monument över Okända Soldater. Av någon anledning har ingen kommit på att resa minnesmärken över fallna okända liberaler, pacifister eller Amnesty-aktiva. Det är inte heller någon som undrar vilken nationalitet den namnlösa hjälten har. Vad annat kunde han vara än just en fransman i Paris, en ryss i Moskva, en vietnames i Hanoi? Den okända soldaten står för ödet att födas in i en bestämd grupp människor, en samhörighet som är oberoende av personliga val.

Poängen är också att nationen inte står för en ideologi. Snarare är den det givna ramverket för de mest varierande program. Betecknande nog skrev även **Marx** att "varje lands" proletariat först och främst bör göra upp med "sina egna" kapitalister.

Morgonkaffet den nya nattvarden

Ändå är nationen en innovation, inte en uråldrig gemenskap. Nyskapade länder som Tjeckoslovakien eller Indonesien är tydliga exempel. Men också gamla dynastiska stater som Thailand, Ryssland eller Det Förenade Kungariket fick under artonhundratalet lov att stöpa om sig i nationell form. De internationellt inriktade furstehusen blev plötsligt siameser, ryssar och engelsmän.

Nationen är föreställd, dock inte i meningen överklig eller låtsad. Men varken du eller jag kan någonsin bli personligen bekant med alla personer och platser inom dess sfär. Det är endast i föreställningen som vi blir medvetna om de otaliga okända som också ingår.

Varje gemenskap utöver den omedelbara vänskapskretsen är naturligtvis föreställd i Andersons mening. De mest omfattande gemenskaperna före modern tid var religiösa. Anderson imponeras av flödena av pilgrimer till kristendomens och islams heliga orter. Individer som saknade gemensamt språk blev ett vi i bönen och vallfärden. Frågor som "vad gör vi här?" och "vem är 'vi'?" fick sina svar i klangen av de heliga språken över omätliga avstånd i tid och rum.

Varför blev nationen sedan den moderna världens härskande identitetsform?

Den tidiga kapitalismens Europa såg en ny typ av samhällen: stater och ekonomier som hölls ihop av det tryckta or-

det. Det uppstod en marknad för massproducerad litteratur på folkmålen. De heliga språkens gemenskap sprängdes.

En roman eller dagstidning är till sin natur både exklusiv och inkluderande. När jag ögnar i dagens tidning finns kanske otaliga andra som just vid samma ögonblick gör samma sak. Vi är personligen främlingar men vi förenas via en delad värld av platser, händelser och även imaginära personer och ställen. Morgonkaffet ersätter nattvarden som den moderna gemenskapsformen.

Samtidigt är läsekretsen begränsad. Texten är skriven på ett språk som en gi-

av landet men de delade samma villkor och målsättningar. Den föreställda gemenskapen besvarade frågan vad 'vi' gör 'här'. Vi skulle tjäna nationen.

Här finns också en förklaring på varför existerande dynastiska stater ofta sönderföll i nya nationer. Den administrativa pilgrimsfärden var inte hinderfri oberoende var man kom ifrån. Särskilt stympad var resan i de koloniala imperierna. En mexikan tilläts inte beklä poster i moderlandet Spanien. En indier fick inte göra administrativ karriär i England. Pilgrimsfärden tvärstannade i respektive kolonial huvudstad.

I debatten, i synnerhet den som förs på engelska, skiljer man idag ofta mellan etnisk och medborgerlig nationalism. Ibland med tillägget att den etniska nationalismen är dålig och den medborgerliga bra (eller i varje fall inte lika illa). Benedict Anderson gör inte alls den distinktionen. Nationen är för honom en historisk skapelse. Det är det gemensamma föreställandet, inte bestämda urvalskriterier, som skapar nationen.

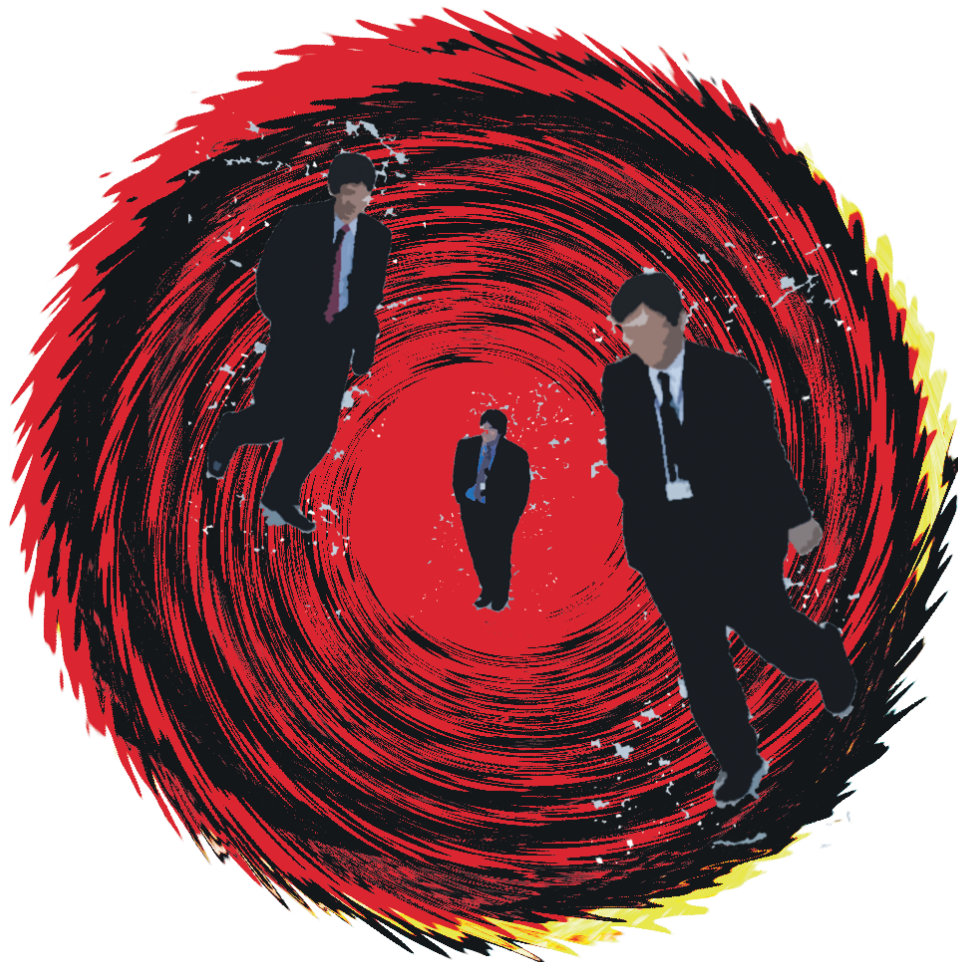
Piratismen, statsnationalismen och kolonialismen

Nationalismen uppstod som en dröm om gemenskap och antikolonial befrielse. Denna nationalismens första våg hade sin blomstringsperiod mellan de två revolutionerna 1789 och 1848. Men nationen var en idé som var öppen för piratism. Det var den statligt styrda responsen som kom att präglade nästa fas fram till katastrofen 1914-1918.

Männen närmast makten hade varit de sista att ge upp dynastiska och imperiala tänkesätt. Men nu slog de in på konservativ, statsbärande nationalism. Den heterogena ryska staten skulle centraliseras enligt principerna Envælde, Ortodoxi och Nationalitet. I Europa skulle minoriteter överallt assimileras. Japan skulle kontra det västerländska inflytandet med en modern nationalstat.

Anderson diskuterar även företeelser som kolonialism och rasism. Dessa projekt fann sitt främsta stöd bland adelsmän och militärer, alltså grupper som egentligen stod främmande för den nationella idén. Rasismen var en sorts populär version av en aristokratisk världsbild. Liksom Europas adelsmän och officerare stod ovanför massorna som ett internationellt toppskikt, så skulle alla vita få leka högre ras i kolonierna.

När de nationalistiska idéerna en gång var ute på marknaden kunde européer dock inte hindra folken i kolonierna att ta upp dem. Anderson visar att de antikoloniala befrielsekamperna efter andra världskriget – exempelvis i Vietnam – i huvudsak fördes i nationens, inte ideologiernas tecken.

”Ämbetsmannen startade i hembyn och graviterade i en spiral mot maktens centrum”

ven grupp människor läser och teman är lokalt förankrade.

Administrativa pilgrimsfärderna

Också en annan nymodighet bidrog till att skapa nationen. Statens förvaltning skulle inte längre skötas genom lokala godsägare. Tjänstemännen skulle vara flyttbara, professionalister med standardiserade karriärer i statens tjänst.

Här myntar Benedict Anderson uttrycket *administrativ pilgrimsfärd*. Den blivande ämbetsmannen startade i hembyn, fortsatte i provinshuvudstaden och graviterade i en spiral mot maktens centrum. På sin färd skulle han möta kamrater. De kanske kom från motsatta ändar

Mer informella hinder uppstod i Europa, där karriärstegen av naturliga skäl stod öppnast för infödda talare av det administrativa språket.

Anderson påpekar att nationer till en början just drömdes fram i de relativt sett utslutna grupperna. De var folk i kolonierna och periferierna, utbildade men dock avstängda från maktens korridorer. Den föreställda gemenskapen uppstod när intelligentsian även bjöd in massorna. Således 'utnämnde' den peruanska frihetshjälten **San Martín** 1821 de quechua-talande lantarbetarna till "barn och medborgare av Peru" som härefter skulle kallas peruaner, inte infödingar eller indianer.

Olli Lagerspetz är t.f. professor i filosofi vid Åbo Akademi olli.lagerspetz@abo.fi

LITTERATUR:

Benedict Anderson: *Den föreställda gemenskapen. Reflexioner kring nationalismens ursprung och spridning*. Daidalos 2000.